

PEČA IN NJENA PETELINČKOVA VEZAVA

DR. BOJAN KNIFIC

Peča je žensko pokrivalo kvadratne oblike oziroma pogosteje pravokotne oblike, ki se zaradi neenakomernega krčenja blaga, do česar prihaja pri pranju, kvadratu skuša približati. Izdelana je iz belega lanenega blaga, kasneje pogosteje iz bombažnega. Lahko je bila neokrašena, a zaradi dragocenosti so se do danes ohranile predvsem različice, ki so okrašene z vezenino in obrobjene s čipkami. Nosile so jo ženske vseh družbenih plasti vsaj od poznega srednjega veka dalje.

Ženske so pečo na glavo polagale na različne načine, odvisno od njihovega družbenega položaja, od obdobja, v katerem so živele, od letnega časa, od tega, ali so jo nosile za praznjo ali vsakdanjo priložnost ipd. Tudi med kmečkim prebivalstvom na Slovenskem se je od poznega srednjega veka, kamor segajo najstarejši likovni viri, ki dokazujejo nošnjo peč pri kmeticah, pa do danes, ko je peča v rabi le v kostumiranju, razvila vrsta načinov njenega polaganja na glavo oziroma zavezovanja. V pripadnostnem kostumiranju – torej v oblačenju »narodnih noš« –, ki se je na Slovenskem razvijalo od sredine 19. stoletja dalje, še zlasti pa v času razvoja »črne noše« od konca 19. stoletja dalje, se je močno uveljavil poseben način zavezovanja peč, ki ga večina pozna pod imenom »petelinčkova vezava« oziroma zavezovanje »na petelina« ali »na petelinčka«, v različici tudi zavezovanje »na rožo«. V bistvu gre za zavezovanje, pri katerem je peča, velika vsaj dober meter v kvadrat in obdana s čipkami, preganjena v trikot in položena na glavo tako, da je sredina daljše stranice položena nad čelo. Pri tem preganjen del z dvojnimi vogalom pada po hrbtu, nasprotna vogala daljše stranice pa sta prekrížana na zatilju pod njim in vrh glave zavezana »v petelina« ali »v rožo«.

Tovrstna vezava ni bila najbolj preprosta in je zahtevala kar nekaj znanj, spretnosti in časa. Zaradi umetnosti in vizualne posebnosti je ob sicer najbolj znanem tradicionalnem slovenskem ženskem pokrivalu – avbi – postala ena od bolj prepoznavnih sestavin pripadnostnega kostumiranja Slovencev. V osnovi se je razvila v 19. stoletju, v 20. pa je v okviru pripadnostnega kostumiranja dobila nove oblike, ki so se deloma navezovala na pričevanja iz 19. stoletja, pogosto pa so bile plod nezadostnega poznavanja preteklosti, plod sodobnega doumevanja preteklosti, tudi plod poenostavitve. In ker se petelinčkove vezave peč dandanes zaradi povečanega zanimanja za »črno nošo« in siceršnjega povečanega zanimanja za pripadnostno kostumiranje ter za ustrezno kostumiranje folklornih skupin ponovno mnogi poslužujejo, v nadaljevanju opisujem njen razvoj ter ponekod opozarjam na novejša različica, ki se stari petelinčkovi vezavi sicer približujejo, a ji niso enake. Najprej pa na kratko podajam pregled polaganja oziroma zavezovanja peč na glavi slovenskih kmetic.

Zgodnejše različice zavezovanja in polaganja peč

Gotske peče naj bi bile pravokotne in na glavo preprosto položene, tako da sta konca padala čez rame. V 15. in 16. stoletju se med kmečkim prebivalstvom uveljavijo v trikot položene kvadratne peče, ki so jih kmetice preprosto polagale na glavo, znano pa je bilo tudi turbanasto zavijanje peče okoli glave.

Albrecht Dürer, Portret Rezijanke ali Korošice iz Kanalske doline s turbanasto povito pečo. (Makarovič 2008: 89.)

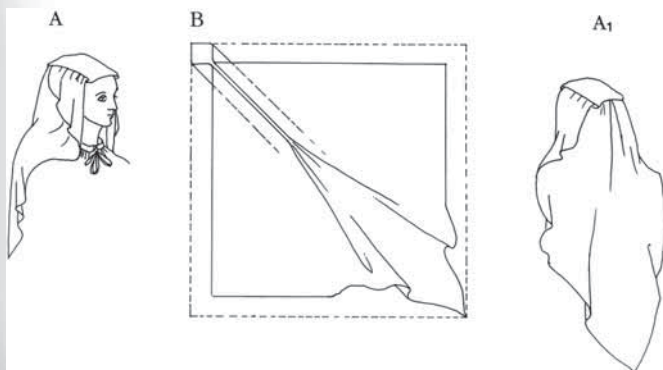
V 16. in 17. stoletju se je med kmečkim prebivalstvom na slovenskem alpskem oblačilnem območju močno uveljavilo polaganje peč na glavo na način, da je na temenu nastal ploščat kvadrat, vogali pa so prosto padali po prsih ali hrbtu. To vezavo za slovenski alpski prostor izpričujejo številni likovni viri 16. in 17. stoletja, zelo nazorno tudi bakrorezi v Valvasorjevi *Slavi vojvodine Kranjske*. Različice tovrstne vezave so bile na podlagi Valvasorjevih upodobitev rekonstruirane leta 1989 in so danes vključene v stalno razstavo na Valvasorjevem gradu Bogenšperk pri Litiji, kjer si jih lahko vsak podrobno ogleda.

Fevdalke in meščanke so že v 15. in 16. stoletju, predvsem pa v 17. stoletju začele nositi več pokrival hkrati. Med njimi so bile priljubljene zlasti avbe najrazličnejših oblik, izdelane iz različnega blaga. Nosile so jih samostojno ali pa čeznje pokrivala peče. Kmetice so peče nosile samostojno, od 18. stoletja naprej pa že prevzele način pokrivanja glav z več pokrivali hkrati, pri čemer je bila peča z izjemo klobuka vedno najbolj vrhnje pokrivalo. Pod pečo so nosile čelne trakove in različne oblike avb, hkrati pa ostajale tudi zgolj pri pokrivanju glav s pečami,

J. Korneli, *Slepe ženske*, Dražgoše, 1658. (Hrani Loški muzeji v Škofji Loki; Baš 1992: 39.)

le načini polaganja, zavezovanja in gubanja so se spreminjali. V 1. polovici 19. stoletja se je močno uveljavilo pokrivanje na način, da je bila v trikot in čez podpokrivalo položena peča pod brado prekrižana in zavezana vrh zadnjega vogala na zatilju ali temenu, po likovnih virih sodeč pa so bili uveljavljeni tudi drugi načini. Veliko o njih je mogoče prebrati v različni literaturi (glej npr. Makarovič 1964 in 1970; Žagar 2004), zaradi česar menim, da ponavljanje na tem mestu ni potrebno.

Prikaz polaganja peče v 17. stoletju. (Kundergraber 1991: 77.)

Votivna podoba z Blečjega vrha iz leta 1804, iz katere je razvidno, da imajo ženske glavo pokrite s pečo, ki je preganjena na trikot, vogala, ki bi sicer padala na prsi, pa sta preganjena prek temena. (Makarovič 1970: 62.)

Upodobitev, na kateri ima ženska v sredini prek avbice preprosto položeno v trikot preganjeno pečo. Daljša vogala ji padata prek prsi in sta zataknjena za pas. (A. Tušek, *Kmetice*, Vesela gora pri Šentrupertu na Dolenjskem, 1760; Baš 1992: 151.)

Pot k petelinčkovi vezavi

Pri kmeticah je bilo v 18. in še v začetku 19. stoletja najpogostejše preprosto polaganje v trikot preganjenih peč na glavo na način, da so vogali prosto padali prek prsi in hrbta. Na alpskem in panonskem oblačilnem območju so kmetice pečo najpogosteje nosile v kombinaciji z najrazličnejšimi oblikami avb, na mediteranskem oblačilnem območju pa je ostala skoraj edino žensko pokrivalo in pod njo niso nosile drugega.

Pri obravnavi zavezovanja oziroma polaganja peč na glavo si s pisnimi viri ne moremo veliko pomagati, k razjasnitvi vprašanj, kako so jih ženske nosile ne pomagajo niti v muzejih ali druge ohranjene peče, zato skoraj nimamo druge izbire, kot da se zanesemo na likovna pričevanja. Ta za prvi dve desetletji 19. stoletja še ne izpričujejo zavezovanja, ki bi se pozneje razvilo v petelinčkovo vezavo, v tridesetih letih 19. stoletja pa že najdemo upodobitve, pri katerih je jasno, da imajo ženske na glavi

zavezano v trikot preganjeno pečo, katere vogala daljše stranice sta prekrížana zadaj na zatilju pod tretjim dvojnim vogalom in zavezana vrh glave. Tako vezavo kažejo upodobitev Matevža Langusa, ki je sredi tridesetih let 19. stoletja naslikal kmete iz okolice Begunj, upodobitev grabljic iz okolice Celja, upodobitev Škofjeločanke Karla von Goldensteina iz leta 1838 in sočasna upodobitev Notranjke istega slikarja; pri vseh gre za prikaz oblačenja ob poletnih dneh. Če za upodobitvi žensk iz Begunj in za Notranjko zaradi bosih nog brez večjega dvoma lahko zapišem, da gre za kmetice, je to nekoliko manj zanesljivo, čeprav še vedno verjetno za Goldensteinovo upodobitev škofjeloške okoličanke. Drugače pa je s sliko iz okoli leta 1840, ki prikazuje kmete in meščane na Šmarni gori. Tu je očitno, da imajo domačinke – torej kmetice – pečo na glavo zgolj položeno, ženske v gruči, ki se vzpenjajo po poti in bi bile lahko tudi meščanke, pa imajo pečo že prekrížano na zatilju in zavezano vrh glave.

Ne glede na to, ali se je način pokrivanja, pri katerem je v trikot preganjena peča zavezana na način, da sta nasprotna vogala daljše stranice na zatilju pod tretjim dvojnim vogalom prekrížana in zavezana vrh glave, najprej uveljavil v mestnem, primestnem ali vaškem okolju, je gotovo, da mu lahko na Slovenskem sledimo od tridesetih let 19. stoletja dalje. Sicer še ne moremo govoriti o petelinčkovi vezavi, kajti vezava, pri kateri sta vogala škrobljena in vrh glave pritrjena tako, da posnemata petelinovo rožo, se je uveljavila kasneje, razvila pa se je, kot bom pokazal v nadaljevanju, prav iz te osnove. Neznani pisec prispevka v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* je že leta 1853 ob opisu obleke Gorenjcev omenil, da je bila peča na glavi »z bučkami na sprednjih voglih kviško perpeta« (str. 350), petelinčkovo vezavo prav konkretno pa omenja Josip Pajek za Štajersko, in sicer z besedami, da je bila peča zavezana »svojčas po kranjski šegi, z grebenčkom (petelinom) vrh glave, tako na primer v Savinjski dolini« (Pajek 1876: 83).

Upodobitev Matevža Langusa kmetic iz okolice Begunj na Gorenjskem s sredine tridesetih let 19. stoletja. Po bosih nogah sodeč, gre za oblačenje ob vsakdanjiku. Dve imata glavi pokriti z različico avb, ena pa s pečo, ki je na glavi že zavezana, in sicer tako, da je preganjena na trikot, pri čemer sta vogala daljše stranice prekrížana zadaj na zatilju pod tretjim vogalom in zavezana vrh glave. (Baš 1987: 127.)

Karl von Goldenstein, *Kmetje in meščani na Šmarni gori*, okoli leta 1840. (Baš 1987: 199.)

Zavezovanje v pentljo

Omenjeni upodobitvi zavezovanja peč s Šmarne gore in iz Begunj na Gorenjskem sta žal premalo jasni, da bi bilo mogoče natančno vedeti, kako sta bila vogala zavezana vrh glave. A če upoštevamo, da je bilo na mediteranskem oblačilnem območju in na območjih, ki so mu bili blizu, pogosto zavezovanje v **vozel**, v osrednji Sloveniji pa v **pentljo** (več glej Makarovič 1964: 299–305, 1970: 61–83), in če se na tem mestu ukvarjamo z vprašanjem razvoja petelinčkove vezave, ki se je najintenzivneje razvila prav v osrednji Sloveniji, potem nam mora biti jasno, da se je petelinčkova vezava razvila iz zavezovanja v pentljo in ne iz zavezovanja v vozel, ki se ga danes napačno poslužujejo mnogi pri petelinčkovi vezavi. Zavezovanje v pentljo je upodobil slikar Karl von Goldenstein pri Škofjeločanki, čeprav vozla ni najbolj natančno naslikal, zaradi česar zgolj iz te upodobitve ni mogoče vedeti, kakšna bi bila vezava v pentljo. Je pa iz upodobitve razvidno, da ima ženska na vsaki strani vozla po dva »krajca«. Po nekaj let mlajšem gradivu je mogoče tudi za to upodobitev ugotoviti, da se ob vozlu vrh temena na vsaki strani vidi po ena zanka in en vogal – vidi se torej pentlja.

Upodobitev Škofjeločanke slikarja Karla von Goldensteina iz leta 1838. (Stopar 1993: 89.)

Drugače od Goldensteinove Škofjeločanke in bistveno bolj natančno je upodobljena vezava peče Notranjke. Čeprav je tudi tu težko natančno ugotoviti, kako bi bila peča vrh glave zavezana, je kljub vsemu veliko jasneje, da vozel tvorita dve zanki, ki v tem primeru padata desno in levo, ter dva vogala, ki padata naprej in nazaj.

Goldensteinova upodobitev Notranjke iz leta 1838.
(Makarovič 1970: 66.)

Če iz Goldensteinovih upodobitev ni najbolj jasno, kako je tvorjena pentlja, je to nekoliko bolj iz dveh upodobitev Matevža Langusa s Šmarne gore, ki sta nastali v letih 1846/47. Zаметki petelinčkove vezave, ki izhaja iz zavezovanja na pentljo, sta razvidni pri dveh ženskah, pri katerih je v trikot preganjena peča prekrižana na zatilju in zavezana vrh glave na način, ki ga kažejo rekonstrukcijske fotografije. Na zatilju je vogal, ki gre spodaj, enkrat ali dvakrat zasukan, s čimer je zatrjen položaj vogala, ki pada na hrbtu.

Matevž Langus, Kmetice, zidar in ženska iz višjih družbenih plasti,
po vsej verjetnosti z Gorenjskega, 1846/47. (Baš 1987: 229.)

Matevž Langus, Kmetice in kmeta, po vsej verjetnosti
z Gorenjskega, 1846/47. (Baš 1987: 231.)

Ženska s pečo na freski v cerkvi Marijinega oznanjena v Ljubljani.
(Foto: Bojan Knific, 10. 6. 2011.)

In če še vedno dvomimo, da so ženske pečo sredi 19. stoletja zavezovale na predstavljen način, nam to zavezovanje še nekoliko nazorneje kažejo likovna dela iz petdesetih let 19. stoletja. Z njih je jasno razvidno, da vozel vrh glave dopolnjujeta dve zanki in dva vogala peče, pri čemer zanki v nasprotju z upodobitvijo Notranjke ne padata levo in desno, temveč skupaj z vogalom padata v smeri naprej v levo in nazaj v desno oziroma naprej in nazaj. To kaže tako upodobitev kmetice iz okolice Ljubljane avtorja Mihaela Stroja iz leta 1853, kot tudi upodobitev Mengšanke Marije Stare iz leta 1857 istega avtorja.

Mihael Stroj, Kmetica v predmestjih ali okolici Ljubljane, 1853.
(Baš 1987: 291.)

Mihael Stroj, Marija Stare, žena Mihaela Stareta iz Mengša, 1857.
(Baš 1987: 273.)

Od pentlje do petelina

Zavezovanje peče v pentljo, ki je bilo očitno še prav posebej priljubljeno v mestnih in primestnih okoljih osrednje Slovenije, se je razvijalo dalje. V sedemdesetih letih 19. stoletja so se uveljavile industrijsko izdelane peče iz tila, z dodanimi industrijskimi, deset in več centimetrov širokimi čipkami. Čipke so bile sicer sorazmerno pogoste tudi že pri nekaj desetletij starejših pečah, vendar so bile te navadno ožje in manj nabrane. Z uveljavljanjem strojno izdelanih peč in peč, katerih pomembna krasilna sestvina so bile čipke, ter z uvajanjem škrobljenja se je uveljavljal tudi nov način zavezovanja. Škrobljenja so se sprva posluževale predvsem meščanke in mestne okoličanke, ki so poleg tega v vzdrževanje peč vnesle poseben postopek gubanja čipk – kolmanje. S postopkom, ki je podoben plisiranju, so škrobljene čipke s posebnimi segretim kleščami obdelale tako, da so ustvarile enakomerno valovite gube. S škrobom utrjene čipke in pripenjanje z bucikami, iglami ali šivi so omogočali, da so pri zavezovanju na vrhu glave čipke tvorile greben, podoben petelinovi roži, po čemer je vezava dobila ime.

Peče, ki so se ohranile na Slovenskem, so zelo različnih velikosti. V kvadrat merijo od 50 do 150 centimetrov, pri čemer velja, da so se manjše peče zavezovale večinoma z enojnim ali dvojnimi vozlom pod brado ali na zatilju, pri večjih pa je možnih načinov zavezovanja več. Petelinčkova vezava se je najbolj intenzivno razvila z industrijsko izdelanimi tilastimi pečami, ki brez čipk

najpogosteje merijo v kvadrat vsaj 120 cm, poleg tega pa so zaradi prožnega tilastega tkanja raztegljive. Bolj izjemoma kot praviloma so na petelina vezali tudi peče, izdelane iz bombažnega blaga platnene vezave, vendar so morale biti za petelinčkovo vezavo dovolj velike. Dober ducat takih peč, ki v kvadrat brez 5–10 cm širokih čipk merijo od 130 do 145 cm, se je ohranilo npr. v Žirovnici in okolici, mnoge so ohranjene tudi drugje, a dejstvo je, da mora biti peča, če jo želimo zavezati na petelina na način, ki je bil v veljavi v 19. stoletju, dovolj velika. Poleg tega da so bile peče, ki so jih v 19. stoletju vezali na petelina, precej velike, je treba upoštevati še to, da so današnje glave bistveno večje od nekdanjih. Če smo torej danes ljudje v povprečju za nekaj decimetrov višji od naših prednikov v 19. stoletju in če upoštevamo, da se je vsaj v enakem, če ne večjem obsegu povečala tudi naša glava, potem nam mora biti jasno, da bi morali, če želimo poustvariti nekdanji način zavezovanja peč, sorazmerno povečati tudi peče. Te bi bile za petelinčkovo vezavo lahko velike tudi 140 cm v kvadrat in več.

In zakaj je za petelinčkovo vezavo potrebna tako velika peča? Zato, ker se je petelinčkova vezava razvila iz vezave v pentljo. Pentlja je pravzaprav pri petelinčkovi vezavi ostala. Kot jasno kaže spodnja fotografija, sta zanki, ki sta bili že v petdesetih letih 19. stoletja pri tem načinu vezave usmerjeni naprej in nazaj (na fotografiji je vidna prednja), dobili vlogo dveh »podložkov«, na katera sta bila v petelinčkovi vezavi pritrjena močno škrobljena in navadno s kolmanimi čipkami obdana vogala. Zanki sta

predstavljali podlogo, da je bil petelinčkov greben lahko dovolj trden in višji, kot bi bil brez njiju. To je jasno razvidno iz nekaterih starejših fotografij, ki zgolj v obrisih ali pa jasneje kažejo, da petelinčkova vezava brez zank, na katerih je bil greben pritrjen, vsaj v 19. stoletju in na začetku 20. ni bila v veljavi.

Izjemoma so to vezavo ohranili tudi v času sekundarne folklorizacije tovrstne vezave. Ponekod so do danes ohranili zavezovanje na eno zanko, na katero so pritrčili vogal s čipkami, večinoma pa prevzeli način vezave z mediteranskega oblačilnega območja, pri katerem se vrh glave naredi vozec – za potrebe petelinčkove vezave navadno enojni –, potem pa so vogala oblikovali tako, da je nastal peteličkovi vezavi podoben greben. Navadno so prednji vogal pomaknili nazaj in zadnjega naprej, in sicer tako, da so bile čipke na gornji strani, in potem oba dela na podlago, ki je ne tvorita zanki, ampak peča sama, pritrčili z bucikami. Nekateri so vogala oblikovali v bolj urejeno in ožjo rožo, drugi pa v manj urejeno in širšo strukturo.

Na petelinčka zavezana peča, pri kateri je jasno vidna prednja zanka, na katero je pritrjen »petelin«. (Fotografija je iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja; Paladin 2007: 26.)

Fotografija Mengšanke z otrokom s konca 19. stoletja. S fotografije je razvidno, da sta vogala, ki tvorita petelinovo rožo, pritrjena na zračno podlago, ki petelina izrazito poviša. (Iz arhiva avtorja prispevka.)

Posebnost Ljubljane

Zadostna velikost peče in izhajanje iz vezave v pentljo sta torej bistveni pri petelinčkovi vezavi, ki je že v zadnjih desetletjih 19. stoletja pa tudi kasneje dobivala bolj ali manj umetelno podobo. Ohranjeno slikovno gradivo priča o tem, da so Ljubljancanke praviloma dosegale bistveno bolj »urejen« videz petelina kot pa ženske iz drugih okolij. Urejenost se je kazala v doslednem kolmanju čipk, močnem škrobljenju in natančni vezavi, pri kateri je petelinova roža stala zelo visoko v zrak in povsem ravno. Petelinova roža je bila visoka tudi 15 cm in več, natančno urejena in trdna. To je mogoče opaziti na mnogih fotografijah, ki dokazujejo petičnost žensk iz mestnega okolja in znanje tistih redkih posameznic, ki so peče zavezovale.

Druga območja

Peča je v 19. stoletju sodila med vsakdanje in praznje žensko pokrivalo, v petelinčkovo vezavo pa se je razvila v okviru kostumiranja za posebne priložnosti. Uveljavila se je tako v »črni noši«, v kateri je zaradi pripisane simbolike skupaj s sklepancem opozarjala,

Peča iz bombažnega blaga platnene vezave, zavezana tako, da sta vogala s čipkami pritrjena na podlago, ki jo dobimo z vezavo na pentljo. (Fotografirano v Mostah pri Ljubljani leta 1895. Fotografija je iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja; Paladin 2007: 11.)

Ženski s pečama, fotografirani v Mostah pri Ljubljani leta 1895. (Fotografija je iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja; Paladin 2007: 21.)

da gre za slovesno preobleko, s katero je poudarjena pripadnost slovenstvu, tudi pripadnost lastni rodbini, družinski dediščini in okolju, iz katerega nosilec izhaja, ter v gorenjskem pripadnostnem kostumu oziroma »gorenjski noši«, ki se je v različicah s pečo, z avbo z vrhom ali z zavijačo že v 19. stoletju razvila v enega od simbolov slovenstva. V 19. stoletju so peče sorazmerno pogosto dopolnjevale gorenjski pripadnostni kostum, v 20. stoletju pa so jih skoraj docela izpodrinile avbe z vrhom in zavijače, tako da

se mnogim še danes zdi nenavadno, če v gorenjski pripadnostni kostum oblečena ženska na glavi nosi pečo.

Peče so torej že v 19. stoletju sodile h gorenjskemu pripadnostnemu kostumu, tudi k »črni noši«, ki se je razvijala na Gorenjskem in drugje na alpskem oblačilnem območju, a pogosto je bil njihov videz drugačen, kot so ga dajale peče pripadnostno kostumiranih Ljubljančank. Ali je bil edini vzrok za manj urejen videz petelinčkove vezave v tem, da so ženske zaradi skromnejših

Ženske iz Ljubljane v »črnih nošah« leta 1908. (Fotografija je iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja; Paladin 2007: 4.)

Cerkveni in čitalniški pevski zbor v Šentvidu nad Ljubljano leta 1898. (Ilustrirani Slovenec 1926: 157.)

Kako delati

življenjskih razmer zunaj mestnih okolij veliko težje zagotovile visoko in umetelno vezavo, je danes težko reči, vsekakor pa je dejstvo, da so bili »petelini« pogosteje kot v mestnih okoljih manj ravno in visoko urejeni, hkrati pa ponekod očitno tudi namenoma »razmršeni« in oblikovani brez predhodnega kolmanja.

Razglednica s konca 19. stoletja. (Iz arhiva avtorja prispevka.)

Fotografija izpred prve svetovne vojne. Ohcet v Dolini nad Trzičem. (Iz arhiva avtorja prispevka.)

Naše zmote v zavezovanju

Kolikor poznam razmere v folklornih skupinah in tudi razmere pri drugih, ki se občasno pripadnostno kostumiranje tako, da se pokrijejo s pečo, jo ti zavezujejo na različne načine. Znotraj folklorizma so se namreč razvili posebni načini zavezovanja, ki se oddaljujejo od nekdanjih, čeprav se izvajajo v imenu njih. Naj na tem mestu opozorim na dve nedoslednosti, ki sta povezani s petelinčkovim vezavo:

Marija Pristov, poročena Janežič, »Polkova Mica«, iz Zabreznice pri Žirovnici na Gorenjskem, okoli leta 1910. (Iz arhiva avtorja prispevka.)

Pripadnostno kostumirana dekleta iz okolice Bleda s pečami, katerih petelini so precej razmršeni, v času med obema svetovnimi vojnama. (Iz arhiva avtorja prispevka.)

V nekaterih folklornih skupinah in pri nekaterih posameznikih se je v zadnjih desetletjih 20. stoletja uveljavil način, da po prekrizanju peče na zatilju, vogala, ki sta zavezana vrh glave pred tem ovijajo. Pri tem ovito blago obkroža obraz, kar ni v skladu s pričevanji iz 19. stoletja, ko to ovijanje skoraj nikjer na Slovenskem ni izpričano. V folklornih skupinah se je splošno uveljavilo pri zavezovanju peč, kakršne naj bi nosili na Primor-

Pripadnostno kostumirana dekleta iz okolice Bleda v času med obema svetovnim vojnama. Dve imata na glavi pečo, zavezano na petelinčkovo vezavo, a »petelin« ni ne visok, ne pretirano urejen. (Iz arhiva avtorja prispevka.)

Zlata poroka Lovrenca in Uršule Bergant leta 1897. (Fotografija je iz zbirke medobčinskega muzeja Kamnik; Paladin 2007: 4.)

Pripadnostno kostumirane ženske okoli leta 1930. (Iz zbirke Aleksandra Sarnavskega; Paladin 2007: 19.)

Poročna fotografija iz Horjula iz časa pred prvo svetovno vojno. Tri ženske na fotografiji so oblečene po tedanji oblačilni modi, na glavi pa imajo pečo, zavezano na petelinčka. (Iz arhiva avtorja prispevka.)

Razglednica iz serije *Avstro-ogrski narodni tipi*. (Iz arhiva avtorja prispevka.)

skem, kakor tudi pri zavezovanju peč, ki naj bi sodile k metliškemu in gorenjskemu pripadnostnem kostumu ter drugje. A poudariti je treba, da gre pri tem za nov – s pripadnostnim kostumiranjem in s kostumiranjem folklornih skupin povezan pojav. Pri zavezovanju peč na petelina se je pri mnogih skupinah splošno uveljavil način vezave, pri katerem se vogala zavežeta na enojni vozle na vrhu glave, potem pa se iz vogalov, ki ostanejo, oblikuje petelin. Ta način tvorjenja petelinove rože se je po vsej verjetnosti

Razglednica iz serije *Avstro-ogrski narodni tipi*.
(Iz arhiva avtorja prispevka.)

uveljavil zaradi sorazmerne preprostosti, zaradi vpliva vezanja peč na mediteranskem oblačilnem območju, zaradi pomanjkanja znanja ali pa zaradi dejstva, da so ohranjene ali na novo izdelane peče za petelinčkovo vezavo premajhne.

Iznajdbe 20. stoletja, ki je povezana z ovijanjem vogalov pred zavezovanjem vrh glave, ni težko odpraviti in bi si ji bilo treba izogniti, če nam je cilj poustvarjati načine zavezovanja peč iz 19. stoletja. Z drugo nedoslednostjo se je teže spopasti, in sicer zaradi velikosti uveljavljenih peč, še posebej pa zaradi tehnike zavezovanja, saj je stvar treba usvojiti na novo.

Kam s petelinčkovo vezavo?

V zadnjem času vse več folklornih skupin na Slovenskem pri oblikovanju kostumske podobe posega po virih iz prve polovice 19. stoletja. Če je skupina mlada in se lotiva interpretacije oblačenja deklet na alpskem oblačilnem območju, se lahko poslužuje spletnja las v kite (tudi dodajanja umetnih kit) in različnega naglavnega okrasja, kot so šaplji ter njim podobni trakovi. Če pa folklornice niso več rosno mlade, si morajo, če želijo biti ustrezno

urejene, glavo pokriti z različicami avb in pečami, ki jih glede na celostno podobo lahko nosijo samostojno ali v kombinaciji z avbami in drugimi pokrivali. Poslužujejo naj se vezave v pentljo, ki je predstavljala podlago kasnejši petelinčkovi vezavi in se je sprva uveljavila kot poletna različica pokrivanja ženskih glav s pečo domala na vsem alpskem oblačilnem območju.

Tudi če kostumi interpretirajo oblačenje kmečkega prebivalstva na alpskem oblačilnem območju sredi 19. stoletja, vanje še vedno ni mogoče vključiti na petelina zvezanih peč. Te sodijo h gorenjskemu pripadnostnemu kostumu – torej h »gorenjski narodni noši«, kakršna se je razvila v zadnjih desetletjih 19. stoletja, in k »črni noši«, katere začetki razvoja sodijo v isti čas. V teh primerih peča, zavezana na petelina, ustrezno dopolnjuje celotno podobo in zlasti tedaj, ko je oblikovana na način, ki ustreza pričevanjem s konca 19. stoletja, bistveno pripomore k ustreznemu kostumski celoti.

V zadnjem času smo pričali povečanemu zanimanju za izdelavo, nakup in nošenje peč. Želeli bi si, da bi jih v resnici izdelali več kot v preteklih desetletjih, ko so bile v ospredju zanimanja tistih, ki so se pripadnostno kostumirali, predvsem avbe z vrhom in zavijače. Hkrati pa bi si želeli, da bi se ohranil spomin na zavezovanje peč, kakršno se je uveljavilo v 19. stoletju. Prav bi bilo, da bi za to poskrbeli vsi, ki poznamo starejše načine zavezovanja, pa tudi vsi, ki peče imate in jih občasno ali redno uporabljate. Le skrbno in premišljeno ter dovolj pogosto vključevanje peč v kostumske podobe folklornih skupin in v pripadnostne kostume posameznikov ter njihovo dosledno, na historičnih virih sloneče zavezovanje bo rodilo ustrezne rezultate. Predpostavljam, da imajo bralci tega prispevka pozitiven odnos do slovenske oblačilne dediščine, to pa lahko dokažejo tudi z ustreznim izdelovanjem, vključevanjem in zavezovanjem peč.

Literatura

- Baš, Angelos
1987 *Oblačilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času: 1. polovica 19. stoletja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
1992 *Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kundergraber, Maria
1991 *Razvoj kočevske noše: Die Entwicklung der Gottscheer Tracht*. Kočevje in Ljubljana: Kočevski muzej.
- Makarovič, Gorazd
2008 *Ko še nismo bili Slovenci in Slovenke: novoveške etnične identitete pred slovensko narodno zavestjo*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Makarovič, Marija
1964 *Slovenska kmečka noša: Od srede 19. stoletja do danes*. Inavguralna disertacija. Tipkopolis. Ljubljana.
- 1970 *Vezena ženska pokrivala na Slovenskem*. V: Neli Niklsbacher - Bregar, Marija Makarovič. *Ljudske veznine na Slovenskem*. Ljubljana: 57–100.
- Pajak, Josip
1876 *Noša štajerskih Slovencev*. Zora V. Str. 75–78.
- Paladin, Jasna
2007 *Črna noša: Katalog razstave*. Kamnik: Agencija za razvoj turizma in podjetništva v občini Kamnik.
- Stopar, Ivan
1993 *Kranjske noše*. Ljubljana: Arterika.
- Žagar, Janja
2004 *Pokrivala: Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.